

ВІДГУК

офіційного опонента Колота Анатолія Михайловича
на дисертаційну роботу Надраги Василя Івановича на тему:
«Соціальні ризики в трудовій сфері»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за
спеціальністю 08.00.07 — демографія, економіка праці, соціальна
економіка і політика.

1. Актуальність теми дослідження

За останні два десятиліття український соціум пережив великомасштабні, багатовекторні зміни, які трансформували чи не всі складові соціально-економічного буття. Утім ці зміни так і не наблизили суспільство до стабільності, не додали соціально-економічному розвитку стійкої позитивної динаміки, не усунули асиметрії економічних результатів суб'єктів господарювання, з одного боку, і соціальних здобутків абсолютної більшості населення — з другого. Натомість з'явилися нові та поглибилися дотеперішні ризики, розширилося поле сегментів нестабільності, зросла непередбачуваність наслідків господарської діяльності. Особливо наочно динаміка нестабільності, асиметрії в різноманітних її виявах простежується на прикладі соціально-трудої сфери, у центрі якої перебуває економічно активна людина і яка (сфера) є інституціональним простором формування, функціонування та розвитку соціально-трудоих відносин, котрі дедалі більше набувають ознак нездорових. За таких умов надзвичайно важливим є комплексне, неупереджене, об'єктивне наукове опрацювання соціально-трудої проблематики як компоненти глобальних, великомасштабних та багатовекторних змін в економічній системі та розвитку суспільства. Маємо визначити, що зусиллями насамперед учених-трудоиків за останнє десятиліття здійснено (без перебільшення) певний поступ в науковому опрацюванні організаційно-економічних, управлінських та інституційних механізмів регулювання соціально-трудої сфери та мінімізації соціальних ризиків. Утім зміни в розвитку суспільства та його економічної системи на нинішньому етапі настільки стрімкі, що наукові дослідження соціально-

трудової проблематики часто-густо не встигають за потребами реальної практики, а їх масштаби та глибина далеко не завжди задовільні. Нагальною є потреба всебічного аналізу трансформації соціально-трудової сфери, виокремлення характерних тенденцій, трендів, домінант соціально-трудового розвитку та ризиків, що його супроводжують. Такий аналіз є непростим за суттю, адже змінюється все — людина, технології, організації, цінності, світогляд, мотиваційні настанови, пріоритети, способи забезпечення збалансованого соціально-трудового розвитку.

Начальна потреба у прирощенні новітніх наукових знань, розробці теоретико-методологічного забезпечення інноваційних підходів до регулювання соціального розвитку та мінімізації соціальних ризиків, які інтенсивно відтворюються на ринку праці та в інших компонентах соціально-трудової сфери визначають актуальність теми дисертації Надраги В. І.

2. Зв'язок дисертації з науковими програмами, планами та темами

Дисертаційна робота ґрунтується на авторському доробку, напрацьованому у ході виконання багатьох науково-дослідних робіт пошукового та прикладного характеру в Інституті демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Автор дисертації приймав активну участь у дослідженнях в рамках таких наукових тем: «Оцінка впливу модернізації системи соціальної підтримки населення на видатки державного бюджету» (номер державної реєстрації 0112U005373), «Старіння населення: виклики для економіки та завдання політики» (номер державної реєстрації 0112U00647), «Методологічні підходи до непрямого оцінювання показників зайнятості та безробіття за результатами вибіркового обстеження населення з питань економічної активності для рівня адміністративно-територіальних одиниць (районів) України (номер державної реєстрації 0111U008929).

У межах дослідження зазначеної проблематики дисертантом запропоновані методи імітаційного мікромоделювання для обґрунтування напрямів удосконалення соціальної політики в Україні; виокремленні ризики

соціально-економічного розвитку, що загострюються через старіння населення в Україні; опрацюванні комплексні заходи щодо мінімізації соціальних ризиків у царині зайнятості населення України.

3. Основні наукові положення, висновки і рекомендації, що сформульовані в дисертаційній роботі, їх новизна, ступінь обґрунтованості і достовірності

Аналіз змісту дисертаційної роботи свідчить, що вона характеризується системним підходом до вирішення дослідницьких завдань, досягненням поставленої мети та конструктивними висновками. Автором дисертації досягнута повна узгодженість між поставленою метою, виокремленими завданнями, структурно-логічною компонентою дослідження, науковою новизною з отриманням піонерних теоретико-методологічних та прикладних результатів. Ознайомлення з дисертацією засвідчило глибоке знання автором теорії ризикології, теоретичних і прикладних надбань, що стали результатом досліджень здійснених зарубіжними і вітчизняними вченими; уміння дисертанта критично оцінювати існуючі напрацювання та формувати власний концепт.

Основні наукові положення і результати дослідження пройшли апробацію на 18 наукових та науково-практичних конференціях з проблем: нові виклики та шляхи подолання бідності в Україні, інвестиційно-інноваційні засади розвитку національної економіки в ринкових умовах; статистичне забезпечення соціально-економічного розвитку; стратегічні імперативи, аналіз тенденцій та перспектив розвитку національної економіки; економіка та управління підприємствами, регіонами і країнами в умовах ризиків; моніторинг, моделювання та менеджмент емерджентної економіки; внутрішньо переміщені особи в Україні: реалії та можливості; забезпечення стійкого розвитку національної економіки і духовно-моральні, культурно-етичні та соціально-економічні засади стійкого розвитку.

Детальний аналіз структури, змісту дисертації, її категоріального апарату та теоретико-методологічних засад дає підстави стверджувати, що виконане дослідження містить вагому наукову компоненту новизни. Остання у найбільш узагальненому трактуванні полягає у розв'язанні такої важливої наукової проблеми як обґрунтування теоретико-методологічних засад визначення, аналізу та управління соціальними ризиками у соціально-трудої сфері. Є всі підстави підтвердити елементи наукової новизни, які мають статус «вперше» та полягають у:

- започаткуванні нового напрямку дослідження соціально-трудої сфери, а саме опрацюванні теоретико-методологічних засад управління соціальними ризиками в умовах трансформації інституту праці та зайнятості;

- опрацюванні авторського підходу щодо визначення сутності соціальних ризиків як наукової категорії, комплексної характеристики соціальних ризиків як системи;

- обґрунтовані цілісної концепції державного регулювання соціальних ризиків у соціально-трудої сфері;

- піонерному методологічному підході до формування інструментарію оцінювання соціальних ризиків, комплексному аналізу потенційних наслідків проявів ризиків для соціально-трудої сфери та суспільства в цілому.

Заслужують уваги елементи новизни дисертаційної роботи, які мають статус «набули подальшого розвитку» і серед них:

- запропонований інструментарій оцінювання професійних ризиків;
- науково-методологічні підходи щодо формалізації та систематизації чинників ризиків на основі виокремлення базової класифікаційної ознаки;

- опрацювання механізмів впливу демографічних чинників на глибину та масштаби проявів ризиків у соціально-трудої сфері.

Слід підтримати теоретико-методологічні розробки, концепти, судження, що дозволили з'ясувати сутнісні відмінності ризику в інституціональній, класичній і неокласичній інтерпретації; виокремити сутнісні ознаки категорії

ризиків бідності; виконати моделювання соціальних ризиків безробіття за професійними групами.

Дисертаційна робота є вагомим внеском у розв'язання суперечності між необхідністю запровадження оптимальних стратегій управління соціальними ризиками в соціально-трудовій сфері та наявним науковим забезпеченням цих процесів.

4. Теоретичне і практичне значення отриманих результатів

Теоретичне значення отриманих результатів полягає в обґрунтуванні авторського концепту, що містить теоретико-методологічні засади визначення, аналізу та управління соціальними ризиками в соціально-трудовій сфері.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що прикладні пропозиції автора доведені до рівня положень, висновків, проектів, які можуть стати основою прийняття рішень на державному, регіональному, виробничому та індивідуальному рівнях, що спрямовані на мінімізацію реальних та потенційних ризиків. Практичне значення результатів підтверджене впровадженням низки положень дослідження в діяльність:

– Національної академії державного управління при Президентові України, а саме, в навчально-методичному забезпеченні викладання нормативних дисциплін «Управління соціальним і гуманітарним розвитком» та «Державна політики в соціогуманітарній сфері»;

– Міністерства соціальної політики України, а саме, в процесі розробки проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реформування державного управління у сфері зайнятості населення та соціального страхування на випадок безробіття»;

– Київського міського центру зайнятості, а саме, в організації навчання та підвищення кваліфікації з питань зайнятості населення у контексті подолання та мінімізації соціальних ризиків;

- Луганського обласного центру зайнятості, а саме, в процесі організації працевлаштування безробітних та проведенні інформаційно-консультаційних заходів щодо сприйняття зайнятості переселенців;
- Комітету Верховної Ради України у справах ветеранів, учасників бойових дій, учасників антитерористичної операції та людей з інвалідністю, а саме, у законодавчій діяльності, вдосконаленні діючих нормативно-правових актів з питань соціального захисту людей з інвалідністю;
- Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти, а саме, в процесі підготовки проекту Закону України «Про професійну освіту» (щодо соціальних ризиків безробіття у розрізі професійних груп);
- Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, а саме, в процесі реалізації державної регіональної політики, удосконалення показників оцінки соціально-економічного розвитку регіонів.

5. Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації в опублікованих наукових фахових виданнях та авторефераті

За результатами дослідження дисертантом опубліковано 53 наукові праці, в яких особисто йому належить 39,82 друк.арк., у тому числі в індивідуальній монографії (обсягом 19,18 друк.арк.), 2 колективних монографіях, 34 статтях у наукових фахових виданнях України (з них одноосібних — 32; таких, що опубліковані у виданнях, які індексуються у міжнародних каталогах та науково метричних базах — 8, у тому числі SCOPUS — 3).

Автореферат відображає зміст дисертаційної роботи та є ідентичним її основним положенням й опублікованим науковим працям автора.

6. Дискусійні положення та зауваження до дисертації

1. В дисертаційній роботі починаючи з її назви широко використовується термін «трудова сфера». Остання і є власне провідним об'єктом дослідження,

на «полі» якого інтенсивно відтворюються соціальні ризики, які все важче піддаються мінімізації. Варто підкреслити, що багатьма науковими школами-трудовиків і, зокрема, науковою школою-трудовиків КНЕУ ще на початку 2000-х років доведена доцільність використання понять «соціально-трудова сфера», «соціально-трудові відносини» замість «трудова сфера», «трудові відносини». Наявність у зазначених поняттях слова «соціально» є цілком виправданим, оскільки трудова і соціальна компоненти трудової діяльності невіддільні. У сфері безпосереднього докладання праці процес взаємодії (взаємовідносин) між людьми стосується їхніх інтересів, задоволення потреб, передусім соціальних. За таких міркувань логічним постає взаємозв'язок та взаємообумовленість понять «соціально-трудова сфера» і «соціально-трудові відносини». При цьому соціально-трудова сфера постає як інституціональний простір для формування, функціонування та розвитку соціально-трудових відносин. Соціально-трудова сфера (а не трудова) — це, з одного боку, інститути, що діють на її полі, а з іншого, відносини, що супроводжують процес трудової діяльності та створення матеріальних і нематеріальних благ. З огляду на значення вважаємо не виправданим використання автором категорії «трудова сфера». До речі, в окремих випадках автор використовує і поняття «соціально-трудова сфера».

2. Зважаючи на те, що об'єктом дослідження є трудова сфера (соціально-трудова), на «полі» якої формуються соціальні ризики, вважали б за необхідне, щоб у змісті дисертаційного дослідження знайшов відображення розгорнений концепт здобувача щодо теоретико-методологічних засад згаданої соціально-економічної категорії. Це є бажаним і актуальним з огляду на те, що бачення навіть провідних науковців-трудовиків стосовно сутності категорії трудова (соціально-трудова) сфера суттєво різняться.

Зазначимо, що в одних випадках соціально-трудова сфера трактується надто широко і охоплює соціальні, трудові, а нерідко й інші інститути суспільства, в других ця сфера розглядається як така, що включає інститути та відносини, які охоплюють усі стадії життєвого циклу людини («до»

трудового життя, трудове життя, «після» трудового життя), у третій соціально-трудова сфера ототожнюється з соціально-трудовами відносинами. Існують й інші погляди на природу соціально-трудової сфери та її кореляцію з відносинами у сфері праці. Хоча автор наводить певні характеристики соціально-трудової сфери (с.80-82), вважали б за необхідне присвятити цій проблематиці принаймні окремий параграф дисертаційної роботи.

3. В дисертаційній роботі на достатньо високому рівні досліджено природу, сутність та наслідки соціальних ризиків у сфері зайнятості і передусім тих, що пов'язані з безробіттям у відкритих його формах. Натомість недостатньо уваги приділено ризикам, що пов'язані з поширенням нестандартних форм зайнятості та феноменом прекаріату. На наш погляд, саме у цій царині українське суспільство очікує немало випробувань, втрат, появи усе нових проблем адаптивного характеру. За нашою оцінкою, вже нині в Україні у статусі прекаріїв перебуває до 40% зайнятих в економіці. Тому не виправданим є залишення поза належної уваги означеної проблематики.

4. У науковому дослідженні високого рівня (а докторська дисертація є саме такою) доцільно було б представити авторське бачення можливості мінімізації ризиків за тієї моделі соціально-економічного, суспільного устрою, яка сформована та відтворюється в Україні. Характерними ознаками цієї моделі продовжує залишатися злиття (поєднання) влади і власності, що набуло небачених масштабів (за європейськими мірками); поширення феномену, за якого прослідковується приватизація держави великим капіталом; перетворення статусної ренти в один з основних доходів сучасної еліти. Йдеться про сформований у попередні роки і стійко відтворюваний ринок корупційних послуг; відсутність низки передумов для утвердження правової держави. Подвійні стандарти, які де-факто стали нормою соціально-трудового розвитку, змушують населення України жити одночасно у двох вимірах, паралельних світах. Тому правомірною є постановка запитання: «Чи може діюча модель соціально-економічного, суспільного устрою створювати

передумови для реалізації соціально-трудової політики, яка може формуватися на зрозумілих, прозорих, обґрунтованих принципах, бути справедливою, унеможливлувати масштабні ризики, забезпечувати соціальну згуртованість і сприяти стійкому розвитку?» Чітка позиція автора у цій царині суттєво посилює значущість проведеного дослідження.

5. Окремі висновки, що містяться в дисертаційній роботі та авторефераті, сформульовані власне не у формі висновків як суджень, узагальнень, концептів, яких дійшов автор за результати виконаного дослідження, а у формі констатації того, що ним розроблено у теоретичному та прикладному плані. Наприклад, розроблені рекомендації щодо удосконалення системи моніторингу соціальних ризиків у трудовій сфері (висновок 12), розроблено моделі соціальних ризиків безробіття у розрізі професійних груп (висновок 9) і т.д.

6. Є певні зауваження до термінології, окремих визначень, назв параграфів, які використовує автор дисертації. Так, розділ 3 має назву «Демографічні фактори реалізації соціальних ризиків в Україні». Очевидно, що соціальні ризики можна мінімізувати, подолати, унеможливити тощо, але не реалізувати. Те ж саме стосується і параграфу 4.1 «Реалізація соціальних ризиків у сфері зайнятості населення». Критичні зауваження стосуються і таких формулювань автора дисертації як «ризики соціального партнерства»(с.90), «ризики трудового потенціалу»(с.92), адже ані соціальне партнерство, ані трудовий потенціал апріорі не виступають ризиками (небезпекою чи загрозою).

7. Слід підтримати автора дисертації у його намаганні всебічно та системно дослідити природу, генезис, класифікацію, прояви соціальних ризиків. Дисертант на високому рівні дослідив підходи до аналізу, оцінки, прогнозування соціальних ризиків та їх наслідків. Повністю погоджуємося з автором дисертації щодо пояснення причин соціально-демографічного, організаційно-економічного та управлінського характеру, які обумовлюють масштабні та багатовекторні ризики соціально-трудового походження. Водночас вважаємо, що поза належної уваги залишилася проблематика позаекономічних чинників, що обумовлюють поглиблення та масштабність

соціальних ризиків в Україні за сучасних умов. Не можемо, не маємо права не врахувати, що в економіці, яка інтенсивно формується, зовсім іншого звучання та значення набувають явища і процеси, які ще до недавня перебували на другому плані. Так, довіра, солідарність, лояльність, згуртованість, як і ряд інших, що базуються на ціннісних установках і морально-етичних, соціально-культурних засадах стають настільки важливими соціальними ресурсами (вони ж і потенційні соціальні ризики), що не підлягають жодному порівнянню з їх дотеперішнім значенням. Хочеться побажати нашому здобувачеві у своїх подальших науково-прикладних дослідженнях виходити з того, що суто економічні постулати дедалі менше будуть поставати у вигляді будівельного матеріалу, з якого можна мурувати сучасне і майбутнє економічне життя країни, домогосподарства, кожної людини. Натомість чинниками-ризиками усе більше будуть поставати позаекономічні чинники — морально-духовні, соціо-культурні, пов'язані зі свідомістю, цінностями як індивідуального, так і колективного, суспільного характеру. Наголошуємо на тому, що означене зауваження має статус зауваження-побажання.

7. Загальний висновок

Дисертаційна робота Надраги Василя Івановича на тему: « Соціальні ризики у трудовій сфері» є самостійним, завершеним науковим дослідженням, яке характеризується актуальністю, достатнім ступенем обґрунтованості та достовірністю основних положень, висновків і рекомендацій, науковою новизною отриманих результатів, повнотою їх відображення у наукових публікаціях. Тема дисертації відповідає паспорту спеціальності 08.00.07 — демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика. Наукові результати, що отримані автором дисертації, полягають у розробці нових теоретико-методологічних засад комплексного дослідження соціальних ризиків у соціально-трудова сфері та обґрунтуванні прикладних

рекомендацій щодо мінімізації їх негативних наслідків. Практичне значення виконаного дослідження полягає у тому, що основні положення викладені автором у дисертації доведено до рівня методичних розробок та прикладних організаційно-економічних та управлінських рішень. Їх призначено для використання в процесі опрацювання програм соціально-економічного розвитку економіки України, підготовки проектів законодавчих і нормативних актів з соціально-трудового розвитку. За змістом, теоретичним, методологічним та практичним рівнем дисертаційна робота на тему «Соціальні ризики в трудовій сфері» повністю відповідає вимогам «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 657 (пункти 9, 10, 12, 13 і 14), а її автор Надрага Василь Іванович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.07 — демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика.

Офіційний опонент:

Проректор з науково-педагогічної роботи,
завідувач кафедри управління персоналом
та економіки праці ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Валіма Гетьмана»
МОН України
доктор економічних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України

А. М. Колот